

"هیزه مه‌ده‌نییه‌کان" و هه‌لبژاردنی پاریزگاگان

12-12-2023

نووسه‌ره‌کان

د. یاسین ته‌ها

گورته : ده‌شئ ئەم هه‌لبژاردنه‌ی که بریاره له کوټای ئەمسال به‌ریوه بچیت و نزیکه‌ی 6 هه‌زار کاندید تئیدا ر کابهری ده‌که‌ن ، وه‌ک دهره‌تئیکی جومگه‌یی ته‌ماشاکریت بو‌ئو هه‌یه مه‌ده‌نییه نوئیانه‌ی که له چوار سالی ر ابردوودا سه‌ریانه‌ه‌لدا وه ، چونکه ئە و هه‌یزانه که نه‌یانته‌واتی به‌بژاردنه‌ی "شۆرشگێری" له تشرینی 2019دا بنه‌ماکانی پرۆسه‌ی سیاسی عێراق بگۆرن ، ئیستا له پاش ئەزموونی به‌شداری له خولی پینجه‌می ئەنجومه‌نی نوینه‌ران ، له‌به‌رده‌م ئەزموونی به‌شداری له ئەنجومه‌نه‌ خۆجیه‌کان دان که چوار سال به‌ر له ئیستا ، به‌هۆی رق و تو و په‌ی خۆپیشاندهران و تۆمه‌تبارکردنیان به‌گه‌نده‌لی ، به‌ئیراده‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و پاشان به‌ بریاری په‌رله‌مان هه‌لوه‌شێنران هوه و په‌کخران .

رهنگه بۇ ھىزە نوئ و مەدەنىيەكانى عىراق كە خۇيان بە درېژكراوھى گوتار و بەرنامەى خۇپيشاندانەكانى تشرىنى 2019 دەزانن، ھەلبۇزاردنى پارېزگاگان لە 18ى كانوونى يەكەمى 2023، دوورپيانيك بېت لە نيوان پووكانەوھى زياتر، يان دەستخستنى بنكەيەكى جەماوهرى و ھىزى برپار لە ئەنجومەنە خۇجىيەكان. ئەگەريش دەرڤەتى ئەوھيان ھەبوو لەم ھەلبۇزاردنە خۇيان بسەلمىنن، ئەوا يارمەتيدەريان دەبېت بۇ سەرکەوتنى زياتر لە ھەلبۇزاردنى 2025ى پەرلەمان، ھەلبەت پىچەوانەكەيشى، ئەنجامىكى دىكەى دەبېت.

دەشنى ئەم ھەلبۇزاردنەى كە برپارە لە كۆتايى ئەمسال بەرئوھ بچېت و نزيكەى 6 ھەزار كانديد تئيدا ركاھەرى دەكەن، وەك دەرڤەتئىكى جومگەيى تەماشبا بكرېت بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە نوپيانەى كە لە چوار سالى رابردوودا سەريانەھەلداوھ، چونكە ئەو ھىزانە كە نەيانتواتى بە بۇزاردەى "شۇرېشگېرى" لە تشرىنى 2019دا بنەماكانى پروسەى سياسى عىراق بگۆپن، ئىستا لە پاش ئەزموونى بەشدارى لە خولى پىنجەمى ئەنجومەنى نوپنەران، لەبەردەم ئەزموونى بەشدارى لە ئەنجومەنە خۇجىيەكاندان كە چوار سال بەر لە ئىستا، بەھوى رق و توورپەى خۇپيشاندەران و تۆمەتباركردنيان بە گەندەلى، بە ئىرادەيەكى جەماوهرى و پاشان بە برپارى پەرلەمان ھەلۆھشيزانەوھ و پەكخران.

ھىزە مەدەنىيەكان لە دەستپىكى ئامادەكارىيەكانى ئەم پروسەيە سەرکەوتو بوون لە پىگھىنانى ھاوپەيمانى "قيم المدنى" وەك چەترىك بۇ ھىزە "گۆرانخواز و ديموكراسىيەكان"، بە بەشدارى 10 لايەن كە ناسراوترينيان حيزبى شىوعى عىراقىيە و پەرلەمانتار سەجاد سالم و د. عەلى ئەلپەفيەى وەك ھاوسەرۇكى ديارى كران، بەمەش بازياندا بەسەر بەرەستى 1.7ى سيستمى ھەلبۇزاردنى سانت ليگوى ھەموارکراودا. ھەموارەكەش سەپنراوى زۆرىنەى چوارچۆھى ھاوتاهەنگى شىعە بوو بۇ ريگرتن لەسەرکەوتنى ھىزە بچووگەكان لە ھەلبۇزاردن. ھاوكات لەگەل ئەمەشدا، دەشنى دوورپەريزى سەدر و رەوتە جەماوهرىيەكەى لە ھەلبۇزاردنەكە، وەك دەرڤەتئىك بۇ ئەو ھىزە مەدەنىيە تەماشبا بكرېت كە دەپانەوتت لەگەل ھىزە مەزھەبى و نەتەوھىيەكان ركاھەرى بگەن، بە تايبەت كە ئەوان لە قوئاغەكانى رابردوودا ماوھەيەك ھاوپەيمان بوون. بەلام دەبى ئەوھش لە پىشچا و بگيردرېت كە بەھوى ئەوھى خودى سەدر پىنداگرە لەسەر بايكۆت و شوپىنكەوتەكانى مكوپن لەسەر چۆل ھىشتەنەوھى بنكەكەكانى دەنگدان، ئەگەر كەمە ھىزە مەدەنىيەكان بتوانن لە بنكە جەماوهرىيەكانى سەدر سوودمەند ببن، بەتايبەت كە ساردى و گرۇپىيەكانى ماوھى رابردوو لە نيوان ھەردوولا ھىشتا وەك خۇيان ماون.

ھاوكات لەگەل ئەمەشدا ھىزە بچووگ و پەرتەوازەكان گىرۆدەى ئەوھن كە جەماوهرەكەيان كۆك نىە لەسەر گرنكى بەشدارىكردن لە ھەلبۇزاردن، ئەمىش لە ژېر كارىگەرى دوو ھۆكار: يەكەميان، گومانە زۆرەكانى سەر گرنكى و بايەخى بەشدارى لە ساپەى نەبوونى مەرجەكانى ھەلبۇزاردنىكى بېگەرد و ئازاد. دووھمىشان، ئەو ئەزموونە ھەزار و پىر لە پىشوييەى كە پەرلەمانتارانى ھىزە نوئ و مەدەنىيەكان لەم خولەى ئىستادا پىشكېشان كرددوھ كە پەرتەوازەى و بى سەروبهرى و لاوازى بەسەريدا زالە. ئەم بانگەشەى بايكۆت كرددنە لە ھەلبۇزاردنى كشتى 2021 يشدا زيانى بەرچاوى لە ھىزە مەدەنىيەكان دا، چونكە بەشپىك لە بنكە جەماوهرىيەكانيان لەژېر كارىگەرى بانگەشەيەك بوون كە پىيوايە پىويستە "تشرىن" وەك بەھا و بنەما بەھيلرئەتەوھ و نەكرئەتە ژمارەيەك لە ناو ژمارەكانى پەرلەمان. ھەرۆھا زۆر دەگوترا كە چوونە ناو يارىيەكى نابەرامبەر لەساپەى نەبوونى ھەلى يەكساندا سوودى نىيە، بەشدارى كرددنەى لە ھەلبۇزاردن زياتر پروسەكە بۇ ركاھەرەكان جوائتر دەكات تا ئەوھى خزمەت بە نارازىيەكان بكات.

لەم ھەلبۇزاردنەدا ھىزە مەدەنىيەكان لە 12 پارېزگا بە 400 پالئورا بەشدارن، ركاھەرى سەرەكى ئەوانىش لەنيو 50 ھاوپەيمانى و 296 حيزبى بەشداردا، ھىزە شىعەكانى ناو چوارچۆھى ھاوتاهەنگىن لەگەل بنكەى جەماوهرىيە ھەندىك لە پارېزگارەكانى ئىستا لە شارەكانى نيوھراست و باشوورى عىراق. ھەرچەندە ھىزە مەدەنىيەكان پەرتەوازە و ناكۆكن و ھاوپەيمانىيەكەيان زياتر روالەتى و كاتىيە، بەلام ھاوتاي ئەمەش ھىزەكانى چوارچۆھى شىعەى جگە لە كەركوك و نەينەوا، لە پارېزگاكانى دىكەدا بەسەر چوار ھاوپەيمانى و جەمسەرى سەرەكىدا دابەش بوون بە سەرۆكايەتى (مالىكى، عامرى _ خەزەلى، كەكىم _ عەبادى، ھومام جەمودى)، ئەو يەكپىزييەشى ھەيانە تەنيا بۇ ناوچە جىناكۆكەكان و پارېزگا فرە پىكھاتەكانە.

كىشەى گەورە بۇ ھىزە مەدەنىيەكان بە پلەى يەكەم بەلادەستى ھىزەكانى چوارچۆھى ھاوتاهەنگى شىعە و نابەرامبەرى تەرازووى ھىزە بەو پىيەى ئەوان كوكمپران و دەزگاكانى دەولەتيان لە بەردەستە. بەدواى ئەمەشدا مەسەلەى ريژەى بەشدارى مەترسىيە لەسەر ھەردوولايان، چونكە ئاماژەكان ئەوھ دەردەخەن كە سەدرىيەكان جگە لە بايكۆتى خۇيان، ھەولدەدەن ئەوھەندەى بتوانن ريگرن لە بەشدارى چالاكانەى دەنگدەران لەو جىگايانەى كە دەتوانن. ھەرۆھا جۆرىك لە بى ھىوايى و دلشكانىش ھەيە لە پروسەى ھەلبۇزاردن لەناو جەماوهردا و بەشدارى كەمى ھەلبۇزاردنى (2021)يش نمونەبە. لەم ھەلبۇزاردنەشدا زياتر لە 7 مليون كەس نەچوون بۇ وەرگرتنەوھى كارتى بايومەترى و 16 مليون كەس مافى دەنگدانىان ھەيە لەكۆى 23 مليون، ئەمەش زياتر لە ھىزە سياسى و تايڤىيەكان زيان لە بەرژەوھەندى ھىزە مەدەنىيەكان دەدات، چونكە ئەو ريژە كەمەشى كە بەشدارى لە ھەلبۇزاردن دەكەن، زياتر جەماوهرى ئاراستەكراو و ئەندامانى حيزبەكان و خەلكانى سوودمەندن لىيان، يان ئەوانەن كە بە پالئەرى مەزھەبى و نەتەوھىيەى يان بەرامبەر بەخشىن و سوودى ماددى راستەوخۆ دەچنە سەر سندوقەكانى دەنگدان، ئەمانەش بەشپىك لە ميكانىزمى ھىزە دەسەلتادارە گەورەكان بۇ

جگە لە ھېزە سىياسىيە تەقلىدىيەكان، لە ئىستاشدا ھېزە مەدەنىيەكان كېشەى حىزبە درووستكراوھەكانى پارىزگارەكانىشيان بۇ زىاد بووھە كە لە پۇستدان و بەھىزترىنيان(ئەسەد ئەلەيدانى) پارىزگارى بەسرەيە. ھاوشانى ئەوھش ھاوپەيمانىيەك ھەيە بەناوى "الأساس" كە جىگرى يەكەمى سەرۆكى پەرلەمان موحسىن مەندەلەلوى سەرۆكايەتى دەكات و ئەويش لە ھەمان بازنە و رووبەرى ھېزە مەدەنىيەكاندا چالاکى و بانگەشە دەكات. بەھۆى پىشتىوانە دەسترۆيشتووھەكانى لىستەكە و پېگەو پۇستى مەندەلاويشەوھە تواناى ھەيە ھېزە مەدەنىيەكان تەنگەتاو بكات.

بەپپى زۆرىك لەو ئامازانەى كە بەردەستن چانسى ھېزە مەدەنىيەكان و مىرانگرەكانى تشرىن لاواز دېتە بەرچا و بۇ بەدەستھىنانى سەرکەوتنى بەرچا و لەم ھەلبۇاردنەدا. ھەلبەت ئەگەرى سوپرايز ھەر بە كراوھى دەمىننەتەوھە. ھۆكارى ئەم رەشېبىيەش جگە لە كېشە نېوخۆييەكانى ئەم ھىزانە، پىداگرى ھېزە گەورەكانە لە ھىشتنەوھى چوارچمكى پرۇسە سىياسىيەكە لە دەستى ھېزە شىعە بەلدەستەكان لەم قۇناخە، ئەويش لەرېگاي بەكارھىنانى تواناكانى دەولەت لە لاىەك و بەكارھىنانى گوتارى تاپفى و مەزھەبى لەلاكەى تر. ئەمە جگە لە بەكارھىنانى گوتارى خىلەكى لە ناوچە گوندنشىن و داخراوھەكان كە فاكترىكى بەھىزى تاقى كراوھەيە لە ھەلبۇاردنەكانى عىراق.